

MEGEMLEKEZÉSEK KISVÁRDÁN

A város történelmi múltjának szerves része a helyi zsidóság története, annak a népcsoportnak a múltja, amely pezsgő életével tette mozgalmassá és elismertté Kisvárdát. A holokauszt előtt a magyar vidéket virágzó zsidó hitközségek népesítették be. Ezek egyike volt a kisvárdai közösség, amely 1941-ben 3770 tagot számlált az akkor közel 15 ezer fős városban.

A kegyetlen zsidógyűlölet és emberirtás azonban halálos csapást mért a kisváros zsidóságára. Kisvárdán ma már egyetlen zsidó túlélő lakik: a 86 éves Molnár Laci bácsi, aki 13 évesen szüleivel együtt megjárta Auschwitz–Birkenaut, később Dachaut.

Május 29-én hétfőn délután volt az idei első holokauszt megemlékezés a Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség (MET) Galilea Háztemplomában. A megemlékezésen részt vett Iványi Gábor lelkész, a MET elnöke, Färber György elnök vezetésével a Nyíregyházi Zsidó Hitközség, valamint a tokaji zsidóság képviselői. Iklódy László, a gyülekezet lelkészének rövid megemlékezését követően Iványi Gábor hirdetett igét. Az emlékezés végén a résztvevők megkoszorúzták a Galilea Háztemplom udvarának haragtornyán és a MÁV állomás épületén elhelyezett emléktáblákat.

Másnap a Rétközi Múzeumban, a volt zsinagógában Kisvárdai Város Önkormány-

zata, a Rétközi Múzeum, a Kisvárdai Települési Értéktár Bizottság és a Kalanit Magyar–Izraeli Baráti Társaság képviselői emlékeztek a 73 évvel ezelőtti eseményekre. Ez alkalommal nyitották meg Tóth–Ábri Péter Zsidó pillanatok című fotókiállítását és mutatták be Csutkai Csaba Ahol szétoszlik a világosság című fotóalbumát.

A megjelent vendégeket Leleszi Tibor polgármester köszöntötte, felidézve a szomorú eseményeket. Ezt követően nyitotta meg a kiállítást Somos Péter, a Nyíregyházi Zsidó Hitközség hitéleti vezetője (lásd 12. oldal). A Debreceni Zsidó Hitközség alelnöke, Grósz Zsuzsa volt kisvárdai lakos a városban eltöltött éveit idézte fel. A Szatmárnémeti Zsidó Hitközség elnöke szólt a máig fájó eseményekről. Elmondta, hogy ma Szatmárnémetiben több mint száz zsidó él és gyakorolja hitét.

A fotóalbumot Dr. Vofkori Mária történész, a Rétközi Múzeum igazgatója, egy-

ben a könyv szerkesztője, Néző István helytörténész–könyvtáros, Csutkai Csaba fotóművész és Somos Péter mutatták be. A megemlékezésen egy zeneszámot, dalt adott elő Latin Márta fuvolaművész és zongorakísérője, Miller Olga művésztanár. A Bessenyei György Gimnázium és Kollégium két tanulója, Sinka Ádám és Szabados Attila mondott egy-egy verset.

A rendezvény végén a zsidó hitközségek tagjai a közönség részvételével gyászimát mondtak, gyertyát gyújtottak és egy-egy kavicsot helyeztek el az előcsarnokban főlmagasló menóra s a mögötte lévő márványfalak névzuhataga előtt.

Vincze Péter

BETÜKKÉ VÁLT SORSOK

Egy Szabolcs megyei család emléktáblája előtt

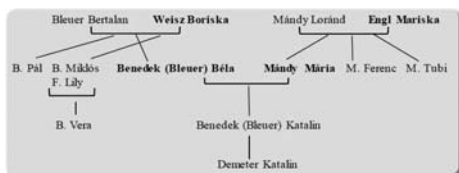
Nevek... Kőbe, márványba, gránitba vésett nevek... Sokaknak csupán betűk, mások akarva-akaratlanul elgondolkodnak rajta: vajon milyen emberi sorsot tömörít magába ez a néhány bevéselt betű. Ki volt ő, akinek egyszeri és megismételhetetlen életéből már csak egy név maradt?

A nyíregyházi zsidó temetőben van egy megrondítóan szép emlékfal, melyet az 1944-ben kiégett, Szarvas utcai zsinagóga kőveiből építettek. Az emlékmű mindkét oldalán márványtáblák őrzik azoknak a nevet, akiknek nem adatott meg az emberhez méltó halál és az a kicsinyke föld sem, ahol teste porladhat, ahol megjelöli őt egy sírkő a kései utódok számára.

2016 decemberében ennek az emlékfalnak egy még üres márványtáblájára négy név került: egy házaspárnak és mindkettőjük édesanyjának neve. Az emléktáblát unokájuk, dédunokájuk, **Demeter Katalin** állíttatta, aki személyesen soha nem találkozhatott velük, s aki évek óta próbálja összerakni az egykor erőszakosan szétszakított és halálba küldött családja történetét. Vele beszélgettem róluk.

Mi ketten úgy ismerkedtünk meg, hogy fölkellette az érdeklődésemet a Szabolcs megyében egykor nagy köztisztviselőnek örvendő Bleuer család, s a kutatásaim során jutottam el hozzád, aki ennek a nagy múltú, színes családnak vagy a sarja.

A Bleuerék egy kiterjedt család volt Szabolcs vármegyében. Számos tagja földbirtokosként igyekezett korszerű mezőgazdasági technikákat bevezetni, mások orvosként, ügyvédként járultak hozzá szűkebb és tágabb környezetük felvirágoztatásához. Mindig nagylelkűen támogatták azt a közösséget, melyben éltek. Ebbe a családba született édesanyám, aki Bleuer Katalinként¹ látta meg a napvilágot. Nagyapámék később, 1934-ben Benedekre magyarosították a nevüket, ezzel is kifejezve hazafias érzelmüket.

Dédapáid fiatalon meghaltak, a család-juk támasz nélkül maradt. Mit tudsz a dédmamáid életéről?

Nagyon hasonló sorsuk volt. Mindketten fiatalon maradtak özvegyen három gyerekkel, és rájuk szakadt a földbirtok kezelésének a gondja is. Engl Mariska jó módú, pesti lány volt, nem lehetett könnyű átvennie a gazdaságot, amikor egyedül maradt Piricsén. Weisz Boriska, bár Szakolyban született, és láthatta, hogy édesapja, Weisz Lipót hogyan kezeli a birtokot, de nagyon fiatal, mindössze 23 éves volt, amikor már egyedül kellett ellátnia ezt a feladatot. Weisz Lipót építtette a családjának azt a gyönyörű kúriát, ami Szakoly első képeslapján is szerepel, s ahol édesanyám is élt 13 éves koráig. Egyik dédanyámat sem ismertem, mindketten elpusztultak a vészorkorokban. A fiatal Boriskáról van egy-két megfakult fénykép, de Mariskáról még az sincs. Édesanyám nemigen beszélt róluk. Csupán apró mozaikok kerültek hozzám: például az, hogy Mariska nagyon elegáns jelenség volt, Boriskának gyönyörű, vörös haja volt. Róla azt is tudom, hogy sokat dohányzott. Ilyen és hasonló töredékekből próbáltam összeállítani a képet. Még vagyok győződve, hogy mindketten erős egyéniségek voltak, hiszen nő létükre el tudták fogadtatni magukat egy férfitársadalomban gazdálkodóként, üzletemberként és családfőként egyaránt.

A rendkívül kevés tárgyi emléked között szerencsére megmaradt a Bleuer déd- szülők, Boriska és Bertalan esküvői képe 1894-ből. Hol és hogyan telt az ő közös életük?

Édesanyám gyerekkori emlékében Boriska szigorú, sötét ruhás idős hölgyként élt, ezen a képen viszont egy nagyon szép, darázsderekű fiatal lányt látunk. Arcában föl ismerem nagyapámat és édesanyámat is, aki a 87. évében is gyönyörű. Amit tudok a Bleuer dédszüleimről, azt a Nyírvidék korabeli számaiból tudom. Balkányban kötöttek házasságot fiatalon: Boriska mindössze 18 éves, szinte gyerek lány volt, Bertalan pedig 26 esztendősen. Ibrányba költöztek, ahol dédapám a megörökölt Bleuer birtokon gazdálkodott. A házuk Csúron volt, egy Ibrányhoz tartozó tanyán, ahol a fiatal pár nagy szeretetben élhetett. Házasságuk alig több mint 5 éve alatt Boriska három fiúnak adott életet. Nem sok ideje maradhatott másra a csöppségek mellett. Berti pedig keményen dolgozott a birtokon. De alig töltötte be a 31. évét, amikor bekövetkezett a tragédia: 1899 decemberében hastífuszt kapott, ami két hét alatt elvitte az életerős, fiatal férfit. Boriska 23 évesen maradt özvegyen, három kisfiúval. Akkor felvette a gyászruhát, és élete végéig sötét ruhában járt. Egyedül vitte tovább a birtok ügyeit, és egyedül nevelte föl gyermekeit. Haláláig hű maradt Bertihez.

Weisz Boriska és Bleuer Bertalan esküvői képe (1894)

Tudomásom szerint nemcsak Ibrányban volt birtoka, hanem az édesapja halála után Szakolyban is. Vannak-e egyáltalán információid dédanyád életének erről a részéről?

Valóban, az Ibrányban levő birtokon kívül ő örökölte a szakolyi Weisz-kúriát és a hozzá kapcsolódó birtokot is. Igaz, addigra a fiai is felnőttek. Érdekes, hogy Boriska a férje halála után nem költözött haza a szüleihez, hanem ott maradt Ibrányban, a Bleuerék közelében. Amikor nagyapám

megnősült, ő már Szakolyba vitte fiatal feleségét, és édesanyám otthona is a szakolyi ház lett. Tőle tudom, hogy Boriska Ibrányból Nyíregyházára költözött, és a birtok ügyeit nagyapámra hagyta, aki hetente átment Ibrányba, és ellenőrizte a gazdaságot. Amikor Jenő, Berti öccse, nehéz helyzetbe került, és el kellett adnia családjának ibrányi kastélyát, akkor Boriska felajánlotta nekik a csúri házat, hogy lakjanak ott.

Dédmamád másik nagy feladata fiainak a fölnevelése volt. Hogyan alakult az ő életük?

Boriska mindhárom gyermeke megérte a felnőttkort, és a családi hagyományoknak megfelelően gazdálkodott. A fiúk a helyi társasági élet kedvencei voltak: tanultak, jóképűek, sportosak, tele életkedvvel. Béla, a nagyapám igazi sportember volt: motorversenyzett, teniszezett, korcsolyázott, lovagolt. A legfiatalabb fiú, Miklós remekül síelt és vívott. Sajnos, a legidősebb fiú, Pali fiatalon halt meg, család nélkül. Édesanyám sem ismerte már, csak annyit tudott, hogy háborús sérüléseibe halt bele. Nem maradt fénykép róla sem. Miklós 27 évesen meghalt, felesége, Fuchs Lily gyönyörű lány volt. Lúcon, egy magyarlakta szlovákiai faluban éltek, egy lányuk született, Vera. A nagyapám a szakolyi birtokot és kúriát kapta meg, és itt gazdálkodott. 1930-ban vette el nagyanyámat, Mándy (Mandel) Máriát. A Mandelek szintén nagy tekintélyű család volt Szabolcsban. 1816 körül Nyírbátorban ők alapították meg az első zsidó hitközséget, 1850-ben, illetve 1851-ben pedig a mai CEREOL és az UNILEVER gyárak elődjét, elindítva ezzel a település iparosodását. A nagyszüleimet óriási szerelem fűzte egymáshoz. Nagyanyám remek humorral megáldott, rendkívül csinos, tehetséges és egy kicsit extravagáns nő volt, akit férje Márikámnak szólított. A nagyapám igazi társra talált benne, hasonló érdeklődéssel és szenvedélyekkel, mint például a költészet és az állatok szeretete. Szerették a társaságot, gyakran látták vendégül a környékbeli barátait, pesti rokonaikat. Nagyapám nagyon komolyan vette a gazdálkodást és a Bleuer névvel járó kötelezettségeket. Tevékenyen részt vett a vármegye döntéseiben is a vasút- és útépitéstől a vízbálya-ozásig, és példamutatóan fejlesztette a birtokát. Korabeli tudósítások szerint az egyik legjobban gépesített gazdaságot vezette. Mezőgazdasági kiállításokon vett részt tenyészállataival és terménynevelésével, többször elhozva az első helyezettnek járó trófeát.

Nyíregyházán a Báthori utca 7. sz. alatt van az a gyönyörű villa, melyet Boriska dédmamád építtetett. Mikor költözött ide, és hogyan élt Nyíregyházán? Tudsz erről valamit?

Úgy tűnik, Boriska akkor kezdte építtetni

¹ Bleuer Katalin nagyapja, Bleuer Bertalan mindkét ágon Bleuer volt: édesanyja a nagykállói dr. Bleuer Miklós lánya, édesapja pedig Bleuer Miklós unokaöccse volt. Bleuer Miklósról bővebben a Sófár 2017. májusi számában olvashatunk (6-7. oldal).

ezt a házat, amikor nagyapám és nagyanyám megismerkedtek, és mire összeházasodtak, addigra már be is tudott költözni. Édesanyám azt mesélte, hogy telente Szakolyból mindig bejöttek Nyíregyházára, és együtt laktak Boriskával. Dédanyámat Nyíregyházán is körülvette a család, hiszen a városban és környékén több Bleuer és Weisz rokon is lakott. De gyakran meglátogatta Miklós fiát is Lúcsón. Nemcsak azért, mert szeretett volna több időt tölteni a másik unokájával, Verával, hanem azért is, mert segíteni akart fiának, akinek súlyos érszüklete miatt amputálni kellett először az egyik, majd a másik lábát. Fia betegsége mélységes szomorúsággal és aggodalommal töltötte el Boriskát.

Hogyan sújtották az egymás után megjelenő zsidótörvények a dédszüleidet, nagyszüleidet?

Nagyapám büszke magyar ember volt, ezért is volt számára fájdalmas a törvények okozta megalázottság. Gimnazistaként előérettségizett, hogy harcolni tudjon az első világháborúban. Büszkén örizte azt az újságcikket, amelyik egyik felmenőjét méltatta az 1848/49-es szabadságharcban való hősi részvételéért. A zsidótörvények miatt életük nagyot fordult, elvesztették a birtokaikat. Igaz, nem azonnal, mert nagyapám – háborús érdemeire való tekintettel – kezdetben felmentést kapott. Amikor már nem adott védelmet a kitüntetése, kihallgatást kért Kállay Miklós miniszterelnöktől, hogy legalább a szakolyi ház körüli 10 holdat megtarthassa. A föld elvesztése Boriskát is nehéz helyzetbe hozta, már nem tudta fenntartani a Báthori utcai házat, és néhány szobát ki kellett adnia. Hasonlóan válságos volt Mariska helyzete Piricsén. Családomnak minden vagyona a földben volt. Amikor azt elvesztették, majdhogynem földönfutókká váltak.

Most a legnehezebb kérdést teszem fel neked: mi történt velük a vészkorszak idején?

A jóindulatú piricei jegyző szólt Mariskának, hogy másnap gyűjtik össze a zsidókat, ezért a dédmamám átment Szakolyba, hogy együtt legyen a család, amikor a gettóba viszik őket. Boriska Lúcsra utazott Miklós fiához, hogy támogassa e nehéz helyzetben. Édesanyámat, nagyanyámat és Mariskát bevagonírozták egy Auschwitzba tartó vonatba. Édesanyám 13 éves, a nagymamám 35, Mariska dédnagyanyám pedig 59 éves volt. A táborban az édesanyámat a nagymamájával együtt a gázkamrák felé irányították, de amikor anyukám észrevette, hogy az édesanyja a másik sorban van, átszaladt hozzá. S hogy a kápók ne vegyék észre, hogy édesanyám még csak egy gyerek, a nagymamám a reggeli számlálásoknál egy összegöngyölt kabátra állította a csoport közepén. Így került el a gázkamrára. Egy idő után elkezdték a menetet Riga felé haj-

tani, majd vissza. Amikor már az oroszok szinte lőtávolságra voltak, az örök ki-terelték a foglyokat egy hómezőre, és mivel már nem volt lőszerük, mindenkit puskatussal vertek fejbe. Anyukám összehúzta magát, és nem adott életjelt, de a nagymamám a fájdalomtól felhördült, így kapott még egy ütést... Anyukám a hóban töltötte az éjszakát, amíg a szovjet katonák rá nem találtak.

Nagyapám Melkbe került. A gettóba hurcolása előtt a csendőrök félholtra verték, drága szőnyeget követelve rajta. S mindezt annak a szakolyi jegyzőnek az utasítására, aki azelőtt a nagyapám rendszeres kártyapartnere volt, s tudta, hogy a nagymamám által szőtt kilim szőnyegek kivül nincs más a házban. Nagyapám a lágerben mély depresszióba esett, nem evett, minden ételmét dohányra cserélte. Éhen halt, mert nem bírta elviselni, hogy nem tudta megmenteni családját a borzalmaktól. Tubi, a sógora vele volt, ő túlélte. Mindezt tőle tudjuk.

Nagyapám testvére, Miklós és családja a Pannonhalmi Apátságban húzták meg magukat. Miklós vívótársa Svájcban intézte el nekik ezt a lehetőséget. Boriskának azonban nem volt hely Pannonhalmán. Lúcsón maradt. Amikor Miklósék elmentek, Boriska öngyilkos lett. Úgy halt meg ahogyan élt: büszkén, emelt fővel, a saját döntése szerint. 68 éves volt.

Tudjuk, hogy sokan, akik túléltek a holokausztot, nem tudtak beszélni az átélt borzalmakról még a családtagjaiknak sem. Te mikor és hogyan szembesültél családotd tragédiájával?

Édesanyám gyerekként, egyedül élte túl a vészkorszakot. Szovjet katonák szabadították fel, de olyan gyenge és beteg volt, hogy Tambovba vitték kórházba, ahol több mint fél évet töltött. Amikor végre hazajött Magyarországra, abban reménykedett, hogy talál valakit a családból, de a hozzá legközelebb állókból senkit nem talált.

Végül Mariska testvére, Dóra néni fogadta be. Édesanyám egy bentlakásos gimnáziumba iratkozott, hogy senkinek ne legyen a terhére. Nem beszélt arról, hogy mi történt vele, a szüleivel, a nagyszülei-vel... 1963-ban Riga környékén jártunk, ahol édesanyám kereste annak a lágernek a helyét, ahová erőltetett menetben hajtották őket tankcsapdákat építeni, de senki nem tudott útbaigazítást adni. 9 éves voltam, és nem tudtam mire vélni a dolgot. Kiskamaszként olvastam a zsidókról és a vészkorszakról, de akkor még nem tudtam összekapcsolni ezeket a családommal. Nem tudom konkrét dologhoz kötni, de egyszer csak megvilágosodott előttem, hogy Édesanyám azért vesztette el mindent és mindenkit, és nekem azért nincsenek nagyszüleim, mert zsidók voltak. Azt, hogy édesanyámat Auschwitzba vitték, jóval később tudtam meg. Mindig egy elejtett mondatból derült ki egy-egy fontos részlet arról, hogy mi is történt. A gimnáziumi évek óta szinte kényszeresen olvasom, ami hozzáférhető a zsidókról és a XX. századi történelmünk-ről. Ezzel próbálom pótolni a családi történetek hiányát. De a hiányérzet nem múlik, még most is bennem van, pedig lassan már idősebb vagyok, mint Boriska, amikor meghalt.

Az, hogy elkezdted kutatni a múltjukat, beszélj róluk, emléktábla őrzi nevüket a nyíregyházi temetőben, ad-e valamilyen megnyugvást számodra? Egyáltalán: hogyan lehet az utódoknak feldolgozni a feldolgozhatatlant?

A zsidókat gyakran „az írás, a könyv népé”-nek nevezik. Lehet, hogy ezért is olyan fontos nekem, hogy az elveszett családom tagjainak neve és története le legyen írva. Az írás megmarad, és ezzel talán az életük, a munkájuk, a szenvedésük történetét is megőrzi az utókor.

Danbury, Connecticut – Nyíregyháza, 2017. május 28.

Demeter Katalin – Urbán Terézia

Boriska egykori Báthori utcai villája ma